

textgain

VERWEY JONKER Instituut

Samenvatting

Ontwikkelingspaden en handelingsperspectieven

Rechtsextremisme op sociale mediaplatforms?

Rechtsextremisme op sociale mediaplatforms?

Ontwikkelingspaden en handelingsperspectieven

Utrecht, augustus 2023

Samenvatting

Bevindingen op hoofdlijnen

Dit onderzoek heeft in kaart gebracht wat verschillende ontwikkelingspaden van rechtsextremistische radicalisering zijn en wat hierbij de rol is van sociale mediaplatforms, met daarbij specifieke aandacht voor de werking van aanbevelingsalgoritmen. Ook is gekeken naar de rol van de offline context in ontwikkelingspaden van rechtsextremistische radicalisering. Op basis van de bevindingen zijn mogelijke haalbare handelingsperspectieven beschreven voor de overheid om rechtsextremistische radicalisering via online platforms te voorkomen.

De belangrijkste bevindingen van het onderzoek zijn de volgende:

- Een groot aantal risicofactoren op individueel-, groeps- en samenlevingsniveau dragen bij aan het ontstaan van radicaliseringsprocessen. Ontwikkelingspaden van radicalisering zijn uiterst complex, waarbij zowel online als offline factoren een rol spelen en op elkaar inwerken. Om de invloed van de online context op extremistische overtuigingen te kunnen begrijpen, dient te worden gekeken naar deze wisselwerking.
- De rol van aanbevelingsalgoritmen bij rechtsextremistische radicalisering binnen de online context is volgens recent wetenschappelijk onderzoek beperkt. Persoonlijke keuzen van gebruikers zijn minstens zo belangrijk, zoals het delen van links naar extremistische content; het abonneren / volgen van bepaalde kanalen op sociale mediaplatforms en op die manier selectief geconfronteerd worden met meer extreme content; het ontmoeten van gelijkgestemden in echokamers; en persoonlijk surf/zoekgedrag. Mensen gaan uit zichzelf op zoek naar extremere content en voeren hiertoe doelbewust bepaalde zoektermen in, of klikken door op de meer extreme aanbevelingen.
- Mainstream sociale media platforms lijken de moderatie van extremistische (illegale) content beter op orde te krijgen. Gebruikers krijgen via aanbevelingsalgoritmen minder extremistische content gesuggereerd. Echter, er kunnen een aantal disclaimers geplaatst worden bij deze conclusies:
  - Extremistische content is verplaatst naar alternatieve 'alt-tech' platforms.
  - Extremistische content lijkt op mainstream sociale media platform grotendeels vervangen te zijn door polariserende borderline content (ook wel aangeduid als 'legal yet harmful' content). Een groot probleem met de aanpak van borderline content is de beoordeling wanneer deze content illegaal is, vanwege het gebruik van gecodeerde taal, symbolen, ambigue taalgebruik, beeldspraak en ironie waarin extremistische content wordt verpakt. Het vereist steeds meer expertise om deze te identificeren. Het gebrek aan deze expertise is een zwakke schakel in de strijd tegen borderline content op de platforms.
  - Platformgebruikers kunnen nog steeds in aanraking komen met extremistische content door het eigen online gedrag, zoals het delen van weblinks, het abonneren of volgen van bepaalde kanalen en het zoeken/vinden van gelijkgestemden in bepaalde online (gesloten) chatgroepen of op fora.
- Oplossingsrichtingen om (online) rechtsextremistische radicalisering te voorkomen zijn dan ook het centraal stellen van het probleem van niet-illegale extreme (borderline) content en handvatten om deze content beter te begrijpen en modereren; meer aandacht te besteden aan illegale content op alt-tech mediaplatforms; én de verantwoordelijkheid al dan niet gedeeltelijk terug te leggen bij gebruikers zelf, aangezien zij door het eigen gedrag eerder in aanraking kunnen komen met borderline- of illegale content.
- Het handelingsperspectief van de Nederlandse overheid ten aanzien van de zeer grote online platforms is beperkt, aangezien de Europese Commissie respectievelijk het land van vestiging hier de rol van toezichthouder heeft. Meer handelingsperspectieven lijken mogelijk ten aanzien van de minder grote platforms.

- De handelingsperspectieven zijn te categoriseren langs vier lijnen:
  - Inzet op dialoog met kleinere platforms om extreme, illegale content sneller te verwijderen.
  - Investeren in samenwerking tussen overheden, online platforms en onderzoekers op het gebied van meer transparantie over aanbevelingsalgoritmen; toewerken naar meer co-regulering tussen platforms en overheid; investeren in het beter begrijpen van de problematiek rondom borderline content en faciliteren dat meer duidelijkheid komt over mogelijke schadelijke effecten en illegaliteit van borderline content.
  - Investeren in ruimte voor experimenteren en mogelijkheden te onderzoeken of steun te geven aan initiatieven voor lokaal werkende online platforms of non-profit sociale media.
  - Inzet op offline aanpakken door meer te investeren in digitale weerbaarheid en mediawijsheid. Hiertoe zijn inmiddels meerdere geëvalueerde lesprogramma's beschikbaar welke breder ingezet kunnen worden.

Samenvatting en conclusies

Doelstellingen van het onderzoek

Het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) heeft aan het Verwey-Jonker Instituut en TextGain gevraagd een onderzoek uit te voeren om meer inzicht te krijgen in de ontwikkelingspaden voor het optreden van rechtsextremistische radicalisering, met daarin centraal de rol van online sociale media platforms, aanbevelingsalgoritmen en de wisselwerking tussen de online- en offline contexten. De doelstellingen van het onderzoek waren de volgende:

- Wat zijn de ontwikkelingspaden voor het optreden van rechtsextremistische radicalisering en wat is daarbij de rol van online sociale mediaplatforms?
- Welke invloed hebben de aanbevelingsalgoritmen die op sociale mediaplatforms worden toegepast (nog) op rechtsextremistische radicalisering van gebruikers van deze platforms?
- Vindt er naast online radicalisering ook offline rekrutering plaats bij rechtsextremistische radicalisering (wisselwerking online en offline contexten)?
- Welke haalbare handelingsperspectieven zijn er om rechtsextremistische radicalisering via online sociale mediaplatforms tegen te gaan?

Welke informatie staat in het rapport?

Het onderzoek heeft geresulteerd in een rapportage waarin op toegankelijke wijze een overzicht wordt gegeven van:

- Theorieën en actuele inzichten omtrent ontwikkelingspaden van radicalisering, in het bijzonder rechtsextremistische radicalisering in de online context, waaronder:
  - Risico- en beschermende factoren die een rol spelen bij de ontvankelijkheid voor radicalisering.
  - Radicaliseringsmechanismen in het online domein.
  - Relatie tussen online rechtsextremistische radicalisering en het gebruik van geweld.
- Definities, afbakening, inhoudelijke kenmerken en narratieven van (rechts) extremistische content.
- Online strategieën om rechtsextremistische content binnen de leefwereld van personen te brengen, zoals:
  - Gebruik van humor, ironie en dog whistles.
  - Mainstreaming van (rechts)extremistische content en red-pilling.
  - Normalisering, acclimatisering en dehumanisering.
  - Rechtsextremistische content op mainstream, alternatieve en game platforms.
- Online subculturen en influencers als 'gateways' naar rechtsextremistische content, waaronder: Conspiritualiteit en Qanon; Manosfeer en masculine subculturen; Incels subcultuur; Vikingcultuur; Preppers community.

- Aanbevelingsalgoritmen als sociale mediafuik?
  - Wat zijn aanbevelingsalgoritmen en hoe werken deze?
  - Aanbevelingsalgoritmen op YouTube en TikTok.
  - Is er bewijs voor aanbevelingsalgoritmen die leiden tot sociale mediafuiken en radicalisering?
- Trials aanbevelingsalgoritmen op YouTube en TikTok op basis van gepersonaliseerd zoekgedrag binnen online subculturen (voorbeelden: Manosfeer/masculiene subcultuur en Vikingcultuur).
- Beschrijving van enkele casuïstieken van rechtsextremistische radicalisering waarbij online sociale mediafuiken mogelijk een rol hebben gespeeld.
- Nieuwe regelgeving en handelingsperspectieven
  - Nuances omtrent de rol van aanbevelingsalgoritmen bij rechtsextremistische radicalisering.
  - Wat doen sociale mediaplatforms al aan moderatie van algoritmen en content?
  - Sociale mediabeleid in Nederland en de Europese Unie, nieuwe mogelijkheden door de Digital Services Act.
  - Handelingsperspectieven online en handelingsperspectieven offline.

Opzet van het onderzoek

De methodische uitvoering van dit onderzoek bestond uit verschillende onderdelen. Het eerste onderdeel was een uitgebreide state-of-the-art literatuurstudie naar inzichten in de wetenschappelijke literatuur over ontwikkelingspaden van online (rechtsextremistische) radicalisering en de rol hierin van verschillende 'typen' sociale media. Het tweede onderdeel betrof interviews met experts over de werking en effecten van aanbevelingsalgoritmen, de invloed van hiervan ten opzichte van andere mechanismen in de online – en offline context, en haalbare mogelijkheden voor de overheid om online rechtsextremistische radicalisering tegen te gaan. De conceptbevindingen van het rapport zijn voorgelegd in een gesprek met twee juristen met kennis over de nieuwe Europese wetgeving omtrent sociale media platforms (Digital Service Act) en in twee expertsessies aan deskundigen op het gebied van de werking en effecten van aanbevelingsalgoritmen; media en digitale samenleving; en sociale media en de maatschappelijke impact hiervan. In deze expertsessies is gereflecteerd op de resultaten van de literatuurstudie en – vooral – het gezamenlijk met de experts doordenken van haalbare en (daarmee) praktisch inzetbare handelingsperspectieven voor de overheid. Deze onderzoeksactiviteiten zijn uitgevoerd door het Verwey-Jonker Instituut. Het derde onderdeel van de studie is uitgevoerd door TextGain en betrof de uitvoering van online trials op YouTube en TikTok waarin is onderzocht in hoeverre algoritmen op basis van gepersonaliseerd zoekgedrag door gebruikers leiden tot suggesties voor extreme(re) content. Wij voerden deze trials uit als een aanvulling op de literatuurstudie. Het onderzoek is begeleid door een begeleidingscommissie met vertegenwoordigers van Ministerie J&V en het WODC en wetenschappers vanuit Universiteit van Amsterdam, Universiteit van Maastricht/Vrije Universiteit Amsterdam en Universiteit Leiden.

Resultaten

Dit onderzoek heeft in kaart gebracht wat verschillende ontwikkelingspaden van rechtsextremistische radicalisering zijn en wat hierbij de rol is van sociale mediaplatforms. Daarbij was specifiek aandacht voor de werking van aanbevelingsalgoritmen. Ook is gekeken naar de rol van de offline context in ontwikkelingspaden van rechtsextremistische radicalisering. Op basis van de bevindingen zijn handelingsperspectieven beschreven die haalbaar geacht worden voor de overheid om bij te dragen aan het voorkomen van rechtsextremistische radicalisering via online platforms.

Grote variëteit aan risicofactoren en ontwikkelingspaden

Uit de wetenschappelijke literatuur blijkt dat een groot aantal risicofactoren op individueel-, groeps- en samenlevingsniveau kunnen bijdragen aan het ontstaan van radicaliseringsprocessen. Daarbij zijn er veel meer overeenkomsten dan verschillen in de kenmerken, risicofactoren en mechanismen van radicaliseringsprocessen met uiteenlopende ideologische achtergronden (links- en rechtsextremisme, religieus gemotiveerd en single-issue extremisme). Ontwikkelingspaden van radicalisering zijn uiterst complex, waarbij zowel online als offline factoren een rol spelen en op elkaar inwerken. Om de invloed van de online context op extremistische overtuigingen en geweld te kunnen begrijpen dient te worden gekeken naar deze wisselwerking. Op basis van empirische studies blijkt dat de meeste personen die online radicaliseren, niet overgaan tot gewelddadig gedrag. Er zijn zeer uiteenlopende manieren waarop rechtsextremistisch gedachtengoed de online leefwereld van personen kan binnendringen. Diverse online strategieën van rechtsextremistische individuen en netwerken kunnen bijdragen aan de blootstelling en acceptatie van rechtsextremistische content. Een belangrijke strategie daarbij is het 'vermommen' van rechtsextremistische content door het gebruik van humor, ironie en dog whistles. Een langdurige blootstelling aan rechtsextremistische content– en strategieën kan personen steeds ontvankelijker maken hiervoor. In de literatuur worden hiertoe meerdere zogeheten 'cognitieve fasen' geïdentificeerd. Het gaat om de volgende fasen: normalisering, acclimatisering en dehumanisering. Deze fasen overlappen elkaar, zijn niet exclusief of strikt lineair, maar veeleer cyclisch van aard.

Gateways naar rechtsextremistische radicalisering

Radicaal- en rechtsextremistische groepen zijn actief op verschillende sociale mediaplatforms, maar hebben nog altijd het grootste bereik via mainstream-platforms zoals Facebook, Twitter, YouTube en in iets mindere mate Instagram. Deze grote platforms hebben in de afgelopen jaren streng opgetreden tegen kanalen en pagina's die gelinkt zijn aan rechtsextremistische groepen of alternatieve media. Alternatieve ofwel 'fringe' platforms zoals Gab, Telegram en 4chan zijn mede daardoor populairder geworden onder rechtsextremistische groepen, omdat hier meer extreme content kan worden gepost. Aangezien het bereik op alternatieve platforms kleiner is, wordt op de grotere platforms meer 'gematigd' materiaal gepost dat aan de voorwaarden van het platform voldoet. Wel blijkt dat gebruikers via deze 'gematigde' content soms via links doorgeleid worden, of zelf op zoek gaan, naar meer extreme content elders. Ook online subculturen die niet noodzakelijk rechtsextremistisch zijn (zoals conspiritualiteit, manosfeer en viking subcultuur) kunnen fungeren als gateways naar rechtsextreem gedachtengoed. Zoals beschreven in paragraaf 3.7 kunnen personen binnen deze subculturen eerder met rechtsextremistisch gedachtegoed geconfronteerd worden. Sommige narratieven die binnen deze subculturen worden verspreid hebben overeenkomsten met rechtsextremistische narratieven. Een andere mogelijke ingang naar extremistische content wordt gevormd door sommige populaire online influencers. Online is sprake van talrijke invloedrijke figuren die via grote sociale mediaplatforms of gameplatforms een ingang kunnen zijn voor (jonge) personen om zich online verder te verdiepen in bepaald gedachtengoed of bepaalde gemeenschappen.

Online en offline rekrutering

Vanuit de wetenschappelijke literatuur is betrekkelijk weinig bekend over casuïstieken waarbij is vastgesteld dat een sociale mediafuik heeft bijgedragen aan rechtsextremistische radicalisering of rekrutering. Het vaststellen hiervan is ook niet eenvoudig, omdat de werking van aanbevelingsalgoritmen en filterbubbels zich niet een geïsoleerd universum voltrekt. Er zijn immers ook andere online- en offline mechanismen die bij een persoon kunnen bijdragen aan zijn of haar radicalisering. Daarbij is het moeilijk te meten of iemand specifiek door de sociale mediafuik is geradicaliseerd of dat andere factoren een grotere bijdrage hebben geleverd. Het is kortom nauwelijks mogelijk om te concluderen dat een individu uitsluitend is geradicaliseerd door consumptie van eenzijdige online content op sociale mediaplatforms en dat diegene zonder deze media niet geradicaliseerd zou zijn. Desalniettemin zijn er anekdotische aanwijzingen (casussen) waarin aannemelijk is dat de sociale mediafuik een rol heeft gespeeld in het radicaliseringsproces. Vraag is dan echter wel in hoeverre deze fuik veroorzaakt wordt door bijvoorbeeld aanbevelingsalgoritmen op sociale mediaplatforms, of dat er sprake is van een ogenschijnlijke fuik die veeleer te wijten is aan het eigen online gedrag (keuzes) van gebruikers.

Rol aanbevelingsalgoritmen bij rechts-extreme radicalisering is beperkt

Zoals hierboven opgemerkt, voltrekt het mechanisme van een "algoritme gestuurd aanbod van rechtsextremistische content op sociale mediaplatforms dat kan leiden tot een rechtsextremistische sociale media fuik" zich allesbehalve in een vacuüm. De rol van aanbevelingsalgoritmes en sociale mediafuiken bij rechtsextremistische radicalisering lijkt kleiner dan in het publieke discourse soms wordt voorondersteld. Personen kunnen zowel online als offline op allerlei manieren in aanraking komen met polariserende of extremistische content. De verscheidene persoonlijke keuzes die gebruikers maken zijn daarbij relevant:

- Mensen delen binnen hun sociale netwerk links naar extremistische content met elkaar;
- Mensen abonneren / volgen bepaalde kanalen op sociale mediaplatforms en worden op die manier selectief geconfronteerd met meer extreme content;
- Gelijkgestemden ontmoeten elkaar in echokamers zoals chatgroepen op Telegram;
- Zoekgedrag: mensen gaan uit zichzelf op zoek naar extremere content en voeren hiertoe doelbewust bepaalde zoektermen in, of klikken door op de meer extreme aanbevelingen

Ook zijn vraagtekens te plaatsen bij de rol an sich van internet en sociale mediaplatforms bij gewelddadige radicalisering. Zoals eerder gesteld is er weinig empirisch bewijs dat radicalisering in de online context leidt tot gewelddadig extremisme noch dat gewelddadig extremisme rechtstreeks voortvloeit uit online radicalisering. Kortom, er zijn veel online én offline factoren en mechanismen die kunnen bijdragen aan rechtsextremistische radicalisering. De rol van aanbevelingsalgoritmen lijkt hierbij beperkt. Al met al betekent dit dat het tegengaan van rechtsextremistische radicalisering een aanpak vereist waarbij aan meerdere knoppen tegelijkertijd gedraaid moet worden om tot gewenste resultaten te kunnen komen.

Moderatie extremistische content is verbeterd, ook gaan focussen op zoekgedrag gebruikers

Uit de literatuurstudie én uit de trials op YouTube en TikTok komt naar voren dat deze mainstream sociale media platforms de moderatie van extremistische (illegale) content beter op orde lijken te krijgen. Gebruikers krijgen via aanbevelingsalgoritmen minder extremistische content gesuggereerd. Een belangrijke bevinding van de trials is dat de algoritmen op basis van neutrale zoekwoorden geen extremistische (illegale) content en beperkt polariserende borderline content aanbevelen. Om meer suggesties voor borderline content te krijgen moet gezocht worden door gebruikers met niet-neutrale zoekwoorden. Een aanbeveling naar de platforms is dat zij dus óók moeten focussen op ook het gedrag van gebruikers zélf.

'Kuil' van bordeline content

Effecten van contentmoderatie van illegale extremistische content op de platforms zijn zichtbaar. Desalniettemin blijft er een grijs gebied van content over: content die ervaren kan worden als onwenselijk, maar die niet op grond van wettelijke kaders verwijderd kan worden. In dit verband wordt er gesproken van 'borderline content'. Polariserende borderline content heeft op de platforms grotendeels de plaats ingenomen van extremistische content. Borderline content tast de grenzen van de contentmoderatie af die door het gebruik van gecodeerde taal, symbolen en ambigue taalgebruik steeds meer expertise vereist om deze correct te identificeren. Het gebrek aan deze expertise is op dit ogenblik een zwakke schakel in de strijd tegen borderline content op de platforms. De bevindingen uit de literatuurstudie en trials suggereren dat er zeker nog ruimte is voor verdere verbetering om borderline content accurater te detecteren en te weren uit de tijdlijn van de gebruikers. Een effectieve aanpak van borderline content staat of valt met de correcte identificatie ervan. Een rol hierbij kan worden gespeeld door Trusted Flaggers (conform de nieuwe DSA wetgeving: instanties of personen met bijzondere expertise en competentie voor het opsporen, identificeren en melden van illegale content of andere overtredingen van de wet op onder meer sociale mediaplatforms).

Mogelijke handelingsperspectieven voor de overheid

De nieuwe Europese wetgeving, in het bijzonder de Digital Services Act (DSA), en daarnaast de Digital Markets Act (DMA) en de European Media Freedom Act, geeft overheden meer mogelijkheden dan in het verleden om de verspreiding van extreme – en borderline content tegen te gaan. De handelingsperspectieven richten zich op het aanpakken van de volgende problemen:

1. Polariserende borderline content lijkt grotendeels de plaats van extremere content ingenomen op mainstream platforms. Er is sprake van tekortschietende moderatie van borderline content op de grote sociale mediaplatforms. Er bestaan onduidelijkheden over wat er onder borderline content moet worden verstaan.
2. Er is sprake van een gebrek aan transparantie over de werking van aanbevelingsalgoritmen op de grote sociale mediaplatforms.
3. Er is sprake van tekortschietende moderatie van extreme content op alt-tech mediaplatforms.
4. Het zoek/surfgedrag van gebruikers zelf speelt een belangrijke rol bij blootstelling aan radicale content.

Het handelingsperspectief van de Nederlandse overheid naar de zeer grote online platforms of overige online platforms met hoofdvestiging in het buitenland is beperkt, aangezien de Europese Commissie respectievelijk het land van vestiging hier de rol van toezichthouder heeft. Wel kan Nederland 'Trusted Flaggers' identificeren, betrekken en ondersteunen; en trachten invloed uit te oefenen op de Europese Commissie bij de implementatie van DSA wetgeving, zoals op prioriteiten toezicht of handhaving.

Meer handelingsperspectieven lijken mogelijk ten aanzien van minder grote platforms. De handelings-perspectieven zijn te categoriseren langs vier lijnen:

1. Het sneller verwijderen van extremistische, illegale content op de kleinere platforms. De DSA lijkt vooral gericht op de hele grote platforms, terwijl er ook risico's bestaan bij de minder grote en kleine platforms. Een mogelijke aanbeveling ter verbetering is dat vooral de kleinere platforms meer zouden kunnen doen om sneller illegale content te verwijderen, en de overheid zou hierin ook een rol kunnen spelen. De DSA lijkt mogelijkheden te bieden voor de beoogd coördinator (ACM) om hierover in gesprek te gaan met kleinere online platforms, in het bijzonder de in Nederland gevestigde online platforms.

2. Samenwerking met platforms Investeren in samenwerking tussen overheden, online platforms en onderzoekers. Op dit moment hebben overheden en gebruikers geen of weinig inzicht in de aanbevelingsalgoritmen die sociale mediaplatforms gebruiken. Relevant is daarom de bepaling in de DSA die voorschrijft dat sociale mediaplatforms transparanter dienen te zijn richting haar gebruikers, overheden en onderzoekers. Dit vraagt bijvoorbeeld om transparantie over hun beleid omtrent contentmoderatie en het gebruik van aanbevelingsalgoritmen. Om een beter beeld te krijgen van de problematiek, ook omtrent de aanpak van borderline content, is het aan te bevelen dat zowel overheden als platforms investeren in een goede samenwerking met onderzoekers.
   - Toewerken naar meer co-regulering tussen platforms en overheid waarbij de overheid en online platforms samenwerken om problemen aan te pakken.
   - Er zijn momenteel nog weinig handvatten omtrent de omgang met borderline content. Het is ingewikkeld voor online platforms als de overheid zegt dat zij borderline content moeten aanpakken, terwijl duidelijkheid ontbreekt over wat precies aangepakt moet worden. De overheid zou kunnen investeren in het beter begrijpen van de problematiek rondom borderline content en faciliteren dat hierover meer duidelijkheid komt. Aangezien de overheid zelf terughoudend dient te zijn in het beoordelen van 'harmful content' is hier primair een rol weggelegd voor 'trusted flaggers' met kennis van zaken over mogelijke schadelijke effecten en illegaliteit van border line content. Een groot probleem met de aanpak van borderline content is immers de beoordeling wanneer deze content illegaal is, zoals bij bijvoorbeeld beeldspraak en ironie waarin extremistische content wordt verpakt. 'Freedom of speech' is echter niet hetzelfde als 'freedom of reach'. Online platforms kunnen zulke borderline content weliswaar niet verbieden maar ze kunnen wel de amplificatie ervan belemmeren, wat ze in de praktijk overigens ook al doen. Als betrouwbare flaggers meer duidelijkheid scheppen over de illegaliteit en schadelijkheid van bepaalde borderline content, dan zal deze vorm van contentmoderatie door online platforms makkelijker ingezet kunnen worden.
   - Om te voorkomen dat contentmoderatie minder effectief is bij niet-Engelstalige content, is een mogelijk handelsperspectief voor de overheid om hierover in gesprek te gaan met de online platforms, transparantie te vragen hoe hiermee wordt omgegaan en hen zonodig te stimuleren hier meer aandacht aan te geven.
   - Centraal stellen van publieke waarden. Het beleid omtrent sociale media platforms zou niet alleen gebaseerd moeten zijn op economische en juridische uitgangspunten, maar ook op publieke waarden. Hier zou meer discussie over moeten zijn en er zou meer ruimte en randvoorwaarden moeten worden gecreëerd om te experimenteren. De overheid zou dit kunnen faciliteren.
3. Samenwerking tussen overheden / organanisaties / ruimte voor experimenteren
   - Het up-to-date-houden van kennis omtrent online platforms, algoritmen en contentmoderatie is belangrijk en vergt afstemming tussen ministeries. Liever geen losstaande onderzoeken maar deze met elkaar in verband brengen (continue kennisopbouw).
   - Als alternatief voor de grote internationaal werkende online platforms is het te overwegen om de mogelijkheden te onderzoeken of steun te geven aan initiatieven voor lokaal werkende online platforms of non-profit sociale media. De grote platforms hebben enorme aantallen gebruikers; de schade neemt toe zodra extreme- en borderline content grootschalig kan worden verspreid. Binnen een ecosysteem van kleinere lokale platforms speelt dit probleem minder. Bovendien kunnen gebruikers dan kiezen voor lokale platforms waar effectief en/of volgens bepaalde ethische normen wordt gemodereerd en de kans dus kleiner is dat ze met extreme en borderline content in aanraking komen. Het advies is hierbij wel omwille van de haalbaarheid aan te sluiten bij bestaande initiatieven, niet om zelf als overheid nieuwe initiatieven te initiëren.

- Proactief betrekken van jeugdwerkers. De rol van jeugdwerkers in de EU-wetgeving is onderbelicht. Zij weten het beste wat bij de jeugd actuele polariserende en radicaliserende content is. Zij zouden betrokken kunnen worden als trusted flaggers. De overheid kan hier proactief een rol in spelen door hierover in gesprek te gaan met beroepsorganisaties en 'koplopers' van jeugdwerkorganisaties.
- Online zouden talrijke influencers die via grote sociale mediaplatforms of gameplatforms een ingang kunnen zijn voor (jonge) personen om zich online verder te verdiepen in bepaald gedachtengoed. Ook subculturen kunnen een 'gateway' zijn naar rechtsextremistisch gedachtegoed. Deze invloedrijke rol van influencers en subculturen (en de risico's hiervan) als 'gateways naar rechtsextremistisch gedachtegoed' kan met nader wetenschappelijk worden onderzocht om meer bewustzijn te creëren rondom dit thema.

4. Inzet op offline aanpakken.
   - Een handelingsperspectief voor de overheid kan zijn om meer te investeren in kritisch denken, digitale weerbaarheid en mediawijsheid. Het belang van individuele weerbaarheid van (in het bijzonder) jongeren, en dan in het bijzonder het vermogen om kritisch en flexibel te kunnen denken, neemt in de online context alleen maar toe. Extremistische content zal immers altijd beschikbaar zijn op het onuitputtelijke internet, wat maakt dat het in de eerste plaats uiterst belangrijk is om mensen weerbaar te maken voor deze en andere radicale/borderline content. Inmiddels zijn er meerdere geëvalueerde lesprogramma's beschikbaar die breder ingezet kunnen worden online weerbaarheid en mediawijsheid te vergroten.
   - Dat jongerencultuur altijd deels onbegrepen zal blijven voor (volwassen) gezagsdragers betekent niet dat we ons hier bij moeten neerleggen. Overheden kunnen investeren in het bevorderen van meer inzicht bij ouders, docenten, jeugdprofessionals en gezagsdragers in de online leefwereld van jongeren. Zo kunnen we beter begrijpen wat de aantrekkingskracht van rechts-extremisme kan zijn en hoe jongeren zo'n narratief en/of netwerk ingelokt kunnen worden.
   - Het bevorderen van meer bewustwording bij werkgevers omtrent het belang van vergroten van online vaardigheden van jeugdwerkers.
   - Opvallende bevinding in de trials op YouTube was dat de meest radicale content te vinden was onder (in de commentsecties) van artikelen in de nieuwsmedia. Dergelijke berichten kunnen aantrekkingskracht hebben op personen of bepaalde reacties van hen uitlokken. Er worden veel mediaberichten becommentarieerd; opnieuw geplaatst; en er staan boze of opruiende comments onder video's waarin enkel nieuws wordt weergegeven. Suggestie zou kunnen zijn dat de nationaal coördinator hierover het gesprek aangaat met nationale of internationale nieuwsmedia om hen hiervan bewuster te maken. Platforms en media kunnen onder berichtgeving weblinks naar extremere content verwijderen.

textgain

VERWEY-JONKER Instituut

COLOFON

Opdrachtgever	Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum
Auteurs	Drs. R. van Wonderen D. Burggraaff, MSc Dr. S. Ganpat Drs. G. van Beek (TextGain) O. Cauberghs (TextGain)
Met medewerking van	M. Keijzer
Foto omslag	Adobe Stock, YakobchuckOlena, 470017365
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Giessenplein 59 C 3522 KE Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload worden via onze website:
http://www.verwey-jonker.nl

ISBN 978-94-6409-250-9

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht, augustus 2023.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut. Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld. The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute. Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.